

РЕЦЕНЗИЯ

**от доц. д-р Албена Накова – член на научно жури съгласно Заповед № РД-16-540/
16.11.2020 г.**

за дисертационния труд на Иван Миленов Михайлов на тема „Националната идентичност на младите хора в България в началото на XXI век“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Дисертацията е посветена на един изключително важен в съвременния свят на глобални трансформации и непрекъсната мобилност проблем – националната идентичност на младите хора в България в началото на 21 век. Проблемът за националната идентичност не е нов, но от друга страна, е изключително актуален. Той стана особено актуален във връзка с присъединяването на България към ЕС и предизвикателствата пред идентичността на българските граждани, които членството в европейската общност постави. Още по-голяма актуалност този проблем придоби в контекста на изключително интензивните миграционни потоци, характерни за началото на 21 век и особено за последните години, които обуславят сериозни трансформации в идентичността. А обвързването на промените, през които преминава идентичността в съвременния свят с младите хора, което е предмет на настоящия дисертационен труд, е не просто актуално, но и изключително продуктивно от научна гледна точка, доколкото именно младите хора са тези, които са най-мобилни във всички аспекти на тази дума и поради това именно при тях идентичността е най-чувствителна към промените в света и най-силно подлежи на промени. Всичко това очертава, от една страна, дисертабилния характер на проблематиката, на която е посветена настоящата дисертация, проблематика, която поставя много въпроси и разкрива перспективи за научни изследвания, а от друга страна, представя нейната актуалност не само от изследователска и чисто научна гледна точка, но и от социална, политическа и дори практическа гледна точка. Сам по себе си изборът на темата на дисертационния труд е показателен и красноречив, както за актуалността на избраната проблематика, така и за

нейната практическа значимост и приложимост. Ето защо отчитам като безспорно достойнство на настоящата разработка нейната научна и практическа ангажираност и полезност. Фактът, че Иван Михайлов е решил да посвети изследователските си търсения на един толкова актуален и същевременно практически важен проблем, показва, че неговите изследвания нямат самоцелен характер, а имат своите дълбоки както научно-теоретични, така и практико-приложни основания, което същевременно е показател за сериозността и значимостта на научните му търсения.

Предложеният за защита дисертационен труд се състои от: увод, три глави и заключение в общ обем от 237 страници, в т.ч. основен текст от 198 страници.

Като несъмнено достойнство на дисертацията отчитам наличието на балансирана структура, съчетаваща теоретична разработка с емпирични резултати от проведени авторови изследвания, както и от вторичен анализ на данни от други социологически изследвания. Във връзка с това като постижение на дисертационния труд следва да се подчертае и успешното съчетаване на теоретичен с емпиричен подход към предмета на изследване, което позволява проникване в дълбочина на изследваните процеси и явления и обосноваване на изводите и заключенията. Показател за социологическа компетентност на автора е и умелото съчетаване на количествени (анкетно проучване) и качествени методи (дълбочинни интервюта) в процеса на изследване, както и вторичен анализ на документи и резултати от проведени социологически изследвания по темата.

Правят впечатление също така ясно формулираните и разграничени в дисертационния труд обект, предмет, цел, задачи и хипотези на изследването, което свидетелства за добро познаване на проблематиката и постигнато от автора едно добро ниво на професионална компетентност.

Като показател за научната и професионална компетентност на автора следва да се отбележи и богатството на използваната литература - 188 заглавия, от които: 99 - на кирилица и 89 - на латиница. Към тях следва да добавим и посочените 40 други източника, като интернет източници, телевизионни и радиопредавания, доклади на български и европейски институции, данни на Евростат, Евробарометър, резултати от

социологически изследвания, а така също и използваните нормативни и управленски документи – закони, стратегии, програми – общо 5 на брой.

Както следва от самото заглавие на дисертационния труд, в центъра на вниманието на автора му е **националната идентичност на младите хора в България в началото на 21 век**. В тази връзка в увода са изведени ясно обекта, предмета, целта и задачите на дисертацията; формулирани са основна теза и хипотези, които след това при анализа в отделните глави са проверени и доказани. Ясно са формулирани и ограниченията на анализа – от една страна ограничения, произтичащи от особености и специфики на изследваната група, от друга страна, методологически ограничения, произтичащи от спецификата на използваните методи и липсата на представителност на емпиричните данни.

Спецификата на националната идентичност и характерът на държавната политика, насочена към стимулиране на нейното формиране са от решаващо значение за бъдещата демографска ситуация и социално-икономическо развитие на всяка отделна страна и на ЕС като цяло, ето защо проблемите за националната идентичност са ключови за всяка държава. В тази връзка **Първа глава** на дисертацията е също ключова, доколкото е посветена на изясняване на теоретичните основи на националната идентичност и разработване на теоретична рамка за нейното обяснение, като същевременно демонстрира богатата социологическа, политологическа и историческа култура на автора. Същност в Първа глава е разработена „понятийната база“ на дисертационния труд, свързана с теориите за идентичността, като са анализирани някои от най-влиятелните концепции в науката относно същността на този социален феномен. Като основни достойнства на работата в това отношение бих отбелязала: авторът познава изключително добре теоретичната рамка на идентичността, многообразието от подходи в изследването на идентичността, които са действително многобройни и тази негова богата теоретична подготовка е много добре представена в дисертацията и е използвана за обосноваване на основните хипотези; изяснени са различните форми на идентичността и съотношението между тях – етническа, национална, наднационална, културна, хибридна, а така също типовете идентичност в зависимост от ориентацията към времето - ориентирана към миналото, към настоящето или към бъдещето

идентичност. Безспорно достойство на дисертацията е и представеното изключително изобилие от исторически факти, политически процеси, протичащи в България, Европа и света, което също свидетелства за добрата теоретична подготовка на автора и е използвано адекватно от него за обосноваване на основните хипотези и изводи. Иван Михайлов много добре познава българската история и важните исторически събития, поставили основите и открили пътя за формиране на съвременната идентичност на българите. Той демонстрира и добро познаване на историята на Европа и условията при които протича конструирането на европейските нации. Тези исторически познания са използвани като аргументи за теоретично обосноваване на спецификата и формите на националната идентичност/типовете национална идентичност – гражданската и етническата национална идентичност. Изключително детайлно и многостранно е проследена историята на градене на съвременна европейска идентичност, в български и европейски контекст, което отново се базира на детайлни и задълбочени анализи на протичащите исторически събития. Последователно са проследени са етапите през които преминава изграждането на българската национална идентичност и съвременното ѝ състояние отново на основата на пространни исторически анализи на събитията, които са фон за формиране и развитие на националната идентичност, като това се допълва и от съответния теоретичен анализ. Като цяло Първа глава представлява солидна теоретична основа, която задава концептуалната рамка за извеждане на **спецификата на националната идентичност на младите хора в България в началото на 21 век**, на което е посветена **Втора глава** от дисертацията.

Анализът във **Втора глава** е съсредоточен около националната идентичност на съвременните млади хора в България/или съвременната българска младеж като социална група. Основният принос в тази глава е в извеждането на спецификата на идентичността на младите българи като намираща се в процес на динамична трансформация, при който елементите на националната идентичност успешно се съчетават с елементи на формираща се наднационална идентичност, създавайки по този начин специфичната идентичност на младите хора като хибриден тип идентичност. Специфичен принос на тази глава е и обосноваването на процеса на „прескачаща идентификация“ като характерен за част от младите хора в България, който става

възможен, поради хибридността на идентичността на младите хора и който представлява прескачане на нива в процеса на конструиране на идентичност (националното ниво) и директно формиране на идентичност от по-висок порядък (наднационална). В дисертацията се обосновава идеята, че катализатор на подобни процеси са сериозните външни културни влияния от страна на останалите европейски общества. Същевременно разполагането в дисертацията на идентичността на съвременните млади хора в България по оста минало-настояще-бъдеще позволява тя да бъде ситуирана и по оста етническа-гражданска, като се обосновава едновременното съществуване на граждански параметри на идентичността, при запазване обаче на източниците ѝ в традициите, обичаите, историята и културата на страната, което пък формира етническите параметри на идентичността.

В търсене на спецификата на идентичността на младите хора в България в началото на 21 век, в **Трета глава** от дисертацията авторът подлага на емпиричен анализ конкретни индикатори за идентичност – представите за родината, семейството и рода, езика и патриотизма, гражданското общество, гражданската активност и гражданското самочувствие на младите хора на база резултати от авторово емпирично социологическо изследване, проведено с използване на количествени (анкетно онлайн проучване на принципа на отзовалите се) и качествени методи (дълбочинни интервюта). Третата глава е възлова за дисертацията като цяло, доколкото в нея се потвърждава и емпирически доказва изведената в предходната глава специфика на идентичността на младите хора в България. Обоснованите в предходната глава измерения на идентичността на младите хора са емпирически проверени и аргументирани и всички изводи са подплатени със съответната емпирична информация и обосновка. От тази гледна точка третата глава на дисертацията представлява принос към съвкупната емпирична социологическа информация, като обогатява емпиричната база данни от информация за националната идентичност. Бих искала обаче да отбележа, че сред индикаторите за идентичност, които Иван Михайлов изследва, липсват държавните институции, т.е. представата за държавата като институции и правов ред, което е от ключово значение за извеждане на спецификата на формиращата се идентичност.

Като обобщение бих казала, че дисертацията на Иван Михайлов е едно сериозно научно-теоретично изследване. В допълнение към това емпиричните анализи и обобщения, подкрепени с вторичен анализ на данни и от други проведени сходни изследвания, както и анализите на национални документи – национални стратегии и програми, имат и непосредствена и безспорна практико-приложна страна, доколкото подсказват идеи за целенасочени държавни както демографски политики, така и политики в областта на образованието.

Към това ще добавя, че оценявам положително факта, че във всяка глава има специално изведено и резюмирано кои от поставените пред дисертацията задачи са решени и кои хипотези са доказани.

Езикът на дисертацията е ясен и точен и адекватно отразява съдържанието.

Приемам по принцип и формулираните от Иван Михайлов приноси моменти в дисертационния труд, въпреки че имам забележки към тяхната формулировка.

Смятам, че авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертационния труд.

Безспорните достойнства на дисертацията обаче не означават, че тя не поражда и някои въпроси. Някои от тях вече споменах:

- липсващият анализ на отношението към институциите за обосноваване на спецификата на формиращата се идентичност – има отделни споменавания, но липсва разгърнат анализ;
- макар че приемам като съдържание формулираните основни приноси на дисертационния труд, смятам, че те трябва да се формулират по стегнато и тезисно;
- към това ще добавя още: необходима е по-голяма прецизност и точност на изказа при представяне на използваните методически похвати – не би следвало да се говори за извадка при анкетно изследване на принципа на отзовалите.

Тези бележки обаче не променят общото позитивно впечатление и оценка на предложения труд. И за да завърша, ще кажа, че освен че е написал един безспорно заслужаващ висока оценка труд, Иван Михайлов демонстрира и необходимата за един

успешен докторант публикационна активност. Той е автор на 4 статии, 3 от които по темата на дисертацията, в т.ч. една на английски език.

За времето на докторантурата си в Института по философия и социология към БАН Иван Михайлов е взел участие и в един колективен изследователски проект на секция „Общности и идентичности“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН на тема „Бежанците в представите на българите, страховете, разбиране, съпричастност“.

След всичко казано до тук, искам да изразя своето категорично убеждение, че предложеният дисертационен труд с автор Иван Миленов Михайлов отговаря на всички изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Социология“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

14.12.2020 г.

доц. д-р Албена Накова